



---

# **Følelsernes fænomenologi og deres betydning for erkendelsen**

– fra Aristoteles til Kierkegaard

Indledning	S.3
Jean-Paul Sartres fænomenologiske teori om følelser.	S.4
Min foreløbige konklusion.	S.8
Følelsernes fænomenologi og deres betydning for erkendelsen - et tilbageblik fra antikkens filosofi til den filosofiske eksistentialisme.	S.8
Aristoteles.	S.9
Den foreløbige konklusion.	S.10
De store omvæltningers tid.	S.10
Michel Montaigne	S.11
Den foreløbige konklusion.	S.11
René Descartes	S.11
Den foreløbige konklusion.	S.12
David Hume.	S.12
Den foreløbige konklusion.	S.14
Immanuel Kant.	S.14
Den foreløbige konklusion vedrørende moralfilosofi.	S.15
Den foreløbige konklusion vedrørende æstetik.	S.17
Søren Aabye Kierkegaard.	S.18
Den foreløbige konklusion	S.20
Afsluttende betragtninger og konklusion.	S.20
Litteraturliste.	S.24
Abstract.	S.25

*Filosoffer vil nødig føle, fordi dunkle følelser kan forstyrre den klare og tydelige erkendelse, som det er filosofiens opgave at præsentere. Sådan skriver Villy Sørensen i introduktionen til Gyldendals udgave af "Begrebet Angest" og han fortsætter: "Filosofferne har i deres erkendelsesstræben og stræben efter at erkende, hvordan mennesket erkender i den grad set bort fra det menneskelige følelsesliv, at man får det indtryk, at filosofisk begavelse ikke blot forudsætter et godt hoved, men også en splittet sjæl."*

Har Villy Sørensen ret? Forstyrrer følelserne den klare og tydelige erkendelse? Min opgave skulle gerne give svaret på dette spørgsmål.

Jeg har sat mig for at beskrive følelsernes fænomenologi og deres betydning for erkendelsen. Jeg har udvalgt nogle store historiske filosoffer for at undersøge, hvordan de i deres filosofi ser en sammenhæng mellem følelser og erkendelse.

Det vil være hensigtsmæssigt at tydeliggøre, hvordan jeg i opgaven anvender de enkelte begreber. Følelser, fornemmelser og behov vil blive behandlet under fællesbegrebet "følelser". I konkrete sammenhænge kan det forekomme, at et af de tre begreber ikke er omfattet, eller at kun et vil være omfattet af teksten. I givet fald vil jeg gøre udtrykkelig opmærksom på dette.

Erkendelse forstået som sikker sand overbevisning, hvor følelserne skal indgå som et element i erkendelsesprocessen, er at bringe et subjektivt element ind i et tilsyneladende objektive begreb.

Mine følelser er subjektive oplevelser, og jeg kan måske udtrykke dem på en sådan måde, at omgivelserne oplever dem "forkert". Jeg kan være så vred, at tårerne triller ned af mine kinder. Jeg ved, jeg er vred, og omgivelserne tror, jeg er ked af det. Det kan også være, at jeg er forvirret om mine følelser. En "Tude-Søren" er et skældsord for små drenge, der græder. Sorgen bliver forbudt og erstattet af den tilladte vrede. Som voksen skælder jeg ud, når jeg er ked af det – og jeg mærker ikke, at jeg er ked af det, jeg tror jeg er vred. Derfor oplever jeg mine følelser som meningsfulde. Det er min måde at være i verden på og det er sådan jeg fremtræder for andre i verden.

Sikker sand overbevisning alene baseret på perception er som oftest heller ikke et tilstrækkeligt grundlag for det utvivlsomt sande. De fleste af os har oplevet at se noget, ingen andre så, eller hørt noget ingen andre hørte. Fantasi og virkelighed bytter også undertiden plads. Sikker sand overbevisning bygger i de fleste tilfælde på flere elementer end blot vore sanser.

Den erkendelse, der ligger i f.eks. at konstatere, at Peter ikke kan være i stue A og stue B samtidig, at  $a^2 + b^2$  er lig med  $c^2$ , eller at oplyse at A vejer 70 kg. på netop denne vægt eller at klokken er tolv, og at det er søndag, involverer ingen følelser. Et trist humør påvirker ikke resultatet.

Tilbage er, at det der skal undersøges er, hvordan følelserne påvirker erkendelsen baseret på sanseerfaring, og således at følelserne indgår som en del af erfaringsgrundlaget.

Til forståelse af følelsernes fænomenologi, vil jeg tage udgangspunkt i en af eksistentialismens store filosoffer nemlig:

### Jean-Paul Sartres fænomenologiske teori om følelser.

I sin lille bog "*Skitse til en teori om følelser*", sonderer Jean-Paul Sartre mellem reflektiv bevidsthed om følelser og om den ureflekterede umiddelbare emotionelle bevidsthed. Den reflektive emotionelle bevidsthed handler om, at jeg vender min opmærksomhed mod bevidsthedens følelsesmæssige struktur og så kan jeg f. eks. sige: "Lige nu er jeg vred"! Den umiddelbare ureflekterede emotionelle bevidsthed har et andet fokus og et andet forløb. Den første bevidsthed er **om** verden. Man er vred **over** noget eller bange **for** noget. Følelserne udløses af sanseindtryk eller fantasiforestillinger, men følelserne næres også af genstanden, og de vender tilbage til genstanden.

Mine følelser i forhold til mig er et spørgsmål om bevidsthedsakter, og mine følelser i forhold til omgivelserne er et spørgsmål om fremtrædelsesformer. Sartre slår fast, at "bevidsthed" og "verden" er de to fænomenologiske nøglebegreber. "Bevidsthed om noget" og en "væren- i- verden". Eller sagt på en anden måde: Min bevidsthed om mine følelser og min væren- i- verden med mine følelser. For Sartre er det at have bevidsthed **om** noget, det samme som at have bevidsthed "uden for sig selv", og først derefter "kastes" bevidstheden som en reaktion tilbage og bliver en bevidsthed om sig selv. Følelser er en form for bevidsthed, idet det er en måde at forholde sig til verden på og en måden at være i "væren-i-verden" på.

<sup>1</sup> Sartre udtrykker det således: *Følelsen er en bestemt måde, hvorpå man kan sætte sig i besiddelse af verden.*

---

<sup>1</sup> S.56 i Sartres bog.

I dagligdagen stilles vi kontinuerligt over for praktiske problemer, vi skal forholde os til og løse. Løser vi problemet, er det glædeligt og tilfredsstillende, og umiddelbart efter kommer der så et nyt problem. Løser vi ikke det nye problem, bliver vi frustrerede og kede af det eller vrede, og nu bliver sorgen eller vreden yderligere en måde, verden fremtræder på. "Handleverden" forvandles til "Forhadtverden", som Sartre udtrykker det. Den sidste "verden" er en funktion af den første og er fremkaldt af den ureflekterede bevidsthed. Bevægelsen er ikke fra den ureflekterede bevidsthed til den reflektive bevidsthed – en opmærksomhed fra verden til en opmærksomhed mod os selv, men snarere en bevægelse fra en ureflekteret bevidsthed til en ny ureflekteret bevidsthed og hvor den ene er afledt af den anden – sagt på en anden måde: Jeg-bevidstheden forbliver på det ureflekterede plan. En ureflekteret adfærd er ikke det samme som en ubevidst adfærd – den er sig bevidst på en ikke-tematiseret måde. Den er sig bevidst derved, at den overskrider sig selv og griber fat i verden som en egenskab. Jeget er i stand til, i hele processen, at overveje handlinger for derigennem at opnå en indvirkning på omverden. Den verden, der omgiver os, udløser frustrationer, krav og spændinger i os. Man kan ligefrem tegne et kort over denne verden, siger Sartre – et kort som varierer alt efter vore ønsker, behov og handlinger. Den måde følelsen "sætter sig i besiddelse" af verden på, opleves som forud fastlagt – som eneste mulige udvej til at nå målet. Sartre kalder det "den pragmatiske anskuelse af verdens determinisme". På den måde bliver den verden, som omgiver os til vore ønsker, behov og handlingers verden, som ad besværlige og komplicerede veje fører os frem til det determinerede mål – til et skabt objekts fremtræden. Det er en erfaring, at vejen er kompliceret, og at denne verden er vanskelig. Vanskelighed er en egenskab ved verden, og det er korrelateret til den igangsatte eller planlagte igangsatte bevidsthedshandling<sup>2</sup>.

Følelser er således en forvandling af verden. Når vanskelighederne overstiger mulighederne, kan vi ikke længere forblive i den oplevede verden – vi kan ikke tage den i besiddelse. Alle veje er blokeret, og alligevel må der handles. De determinerede processer er fastlåste, og eneste mulighed er at forandre verden, så den opleves som om handlemuligheder er i overensstemmelse med tingenes potentielle egenskaber. Følelserne har skabt en magisk verden.

Følelser *gør* noget. Følelser opbygger en "magisk" verden for det enkelte menneske. Følelserne påvirker den menneskelige indbildningskraft – der dannes en "følelsernes verden". Mennesket kommer til at leve i en verden, der ikke er. På den måde undslipper et menneske denne verdens fortrædeligheder. Det er den givne verden, som følelserne gør til en magisk verden – det er bevidstheden om verden, der forvandler sig for at bringe følelserne i overensstemmelse med de muligheder, der er i den indbildte verden

---

<sup>2</sup> S.61 i Sartres bog.

mennesket lever i. Det er vigtigt at understrege, at den ændrede opfattelse af virkelighed opleves som den reelle virkelighed.

Den magiske verden er ikke kun forbeholdt en tingslig verden. Den gælder også forholdet mellem mennesker. Vi forholder os til hinanden gennem f.eks. glæde, vrede sorg og seksualitet – i min sorg møder jeg kun triste ansigter, eller i min vrede ser jeg mange aggressive mennesker.

Det foreløbige svar på om følelserne påvirker erkendelse og i givet fald hvordan er, at den magiske verden fremkaldt af følelserne ikke er en realiteternes verden, så udgangspunktet for følelsernes betydning for erkendelsen i disse situationer er en forstyrret opfattelse af den faktiske situation. Erkendelsen, i form af sikker viden, som jeg er overbevist om er rigtig, vil måske aldrig blive korrigeret eller – hvad jeg nedenfor vil vise med et tænkt eksempel, måske vil blive korrigeret på en ubehagelig og barsk måde.

Inden det tænkte eksempel vil jeg se om Sartres teori holder for en nærmere prøvelse i en situation fra det virkelige liv.

”Det var en nitte”, sagde kvinden om det barn, hun havde adopteret fra det mørke Afrika. Barnets gråd, vrede, fortvivlelse og konstante afvisninger havde drevet adoptivmoderen helt derud, hvor barnet var forvandlet fra en uskyldig tillidsfuld lille solstråle, en blomst i adoptivforældrenes prydhave til en ”djævlunge”, der forpestede deres tilværelse. Bemærkningen, der faldt i fjernsynet, fik landets tv-seere op af stolen, ”Stakkels barn” og ”ravnemor” var nogle af de mere milde udtryk og reaktioner.

Ægteparret havde længtes efter et fællesskab med et lille barn, de kunne være fælles om at give omsorg, opdrage og give en kærlig start på livet. Den lille sorte, kønne og tillidsfulde pige, der sad mellem sine biologiske forældre, udstrålede glæde og forventning. Ægteparrets glæde forvandlede situationen til idel lykke og harmoni – en magisk verden, de var overbevist om var rigtig. Ved hjemkomsten til det velstående Danmark forvandlede den lille pige sig til et utilnærmeligt, vredt og bange barn – helt uimodtagelig for al den materielle velstand og omsorg hun blev tilbudt. Adoptivforældrenes frustration og vrede forvandlede i en ureflekteret bevidsthed igen den magiske verden. Den lille sorte pige fra Afrika var blevet en nitte i det store adoptionslotteri. Handle-verden blev til hade-verden og denne nye magiske verden forhindrede/beskyttede de voksne mod at se deres manglende reaktionsmuligheder og egne fejl og mangler. Forældrenes frustration og vrede bringer de manglende handlemuligheder i overensstemmelse med den magiske verdens reaktionsmuligheder. Det barn må væk! Den virkelige verden lader sig let erkende udefra – der hvor følelserne ikke griber forstyrrende ind, men for adoptivforældrene var barnet en ”nitte”.

Sartres teori svarer til det, jeg formoder er den oplevede virkelighed for adoptivforældrene.

Det tænkte eksempel, hvor den magiske verden kolliderer med de barske realiteter, kunne være, at jeg møder en vred og aggressiv mand. Han ser truende ud, og jeg bliver bange for ham. Min emotionelle bevidsthed er min første bevidsthed om mandens truende adfærd, derfra vender følelsen tilbage til mig – og jeg gør angsten større. Denne trussel kan man sige repræsenterer en af denne verdens mange egenskaber, som dukker op i perceptionen. Jeg er klar over, at jeg ikke har mulighed for at flygte fra manden, og jeg kan heller ikke forsvare mig mod dette muskelbundet af en mand. Mine følelser, mine reaktionsmuligheder og min virkelighed er på kollisionskurs. Var flugt eller kamp mulig, kan man sige, at følelsen - angsten og måske vreden - er en bestemt måde at sætte sig i besiddelse af verden på<sup>3</sup>. Den handlemulighed er imidlertid udelukket. Der sker nu noget nyt. Min følelse - angsten skaber en ny virkelighed – en forvandlet verden. Jeg synes faktisk, manden har nogle milde øjne, og den kæp, han har i hånden, er vist bare en stok. Jeg smiler tillidsfuldt og venligt. ”Han er uden tvivl et venligt menneske, der trænger til lidt opmuntring”, tænker jeg, da jeg går forbi ham. Forvandlingen sker på et splitsekund og helt uden min opmærksomhed samtidig med, at jeg er overbevist om, at denne verden er den reelle verden. Følelse, handlemuligheder og virkelighed stemmer overens.

Situationen kunne imidlertid også have udviklet sig sådan, at jeg faktisk blev overfaldet og nu bliver jeg revet ud af, hvad jeg vil kalde ”den reviderede virkelighed” -min magiske verden – og sikkert med en bebrejdelse mod mig selv. ”Hvor er jeg dog naiv. Jeg burde have set hans aggression”. Jeg tvivler på, jeg ville have opdaget, at det var følelserne, der havde spillet mig et puds. Min selvbeprejdelse røber mig. Jeg giver min utilstrækkelig perception og min manglende sund fornuft skylden, for at jeg blev overfaldet

Sartre ser også følelserne som udtryk for individets frihed. En frihed til at vælge den verden fra, som mennesket er ”kastet ind i”. I frihedsbegrebet må ligge, at det gøres med fuld opmærksomhed. Friheden forsvinder, når følelserne tillægger verden en betydning, som individet er overbevist om, er den rigtige verden. Her bliver individet ”sin egen fange”, som Sartre skriver.

---

<sup>3</sup> s. 56

De anførte eksempler belyser følelsernes funktion. Det er selvfølgelig ikke et fyldestgørende billede af de mange forskellige følelser, men billedet er det samme, selv om processen kan være forskellig, siger Sartre, Det ender altid i den magiske verdens besværgelse. Konklusionen er: Følelsen er en forvandling af verden.

For at forstå denne emotionelle proces gør Sartre opmærksom på, at legemet på den ene side er objekt i verden og på den anden side det, der umiddelbart opleves af bevidstheden. Når bevidsthedens oplevelse ikke svarer til følelsens trosfænomen, og når alle veje er blokeret, så bevidstheden ikke kan bemægtige sig verden, så vil bevidstheden skabe en følelsernes magiske verden – en verden, den nye bevidsthed oplever direkte og som den kan bemægtige sig.

*Følelserne er i sin oprindelse en spontan og oplevet degradering af bevidstheden over for verden, skriver Sartre i sin Skitse til en teori om følelser<sup>4</sup>, der på denne måde besvarer spørgsmålet om følelsernes betydning for erkendelsen. Alle følelser påvirker erkendelsen. Der findes en følelsernes verden. Er følelsen tristhed og sorg træder verden frem som en verden i grå og triste farver. Er følelsen glæde og begejstring træder verden frem som en lys og dejlig verden. Følelserne overfører egenskaber på verden – herunder også på personer.*

Det følger af det forudgående, at følelsen i form af bevidsthed kan "være-i-verden" på to måder. De to former for følelser er alt efter om det er os, der skaber en magisk verden, eller det er verden selv, der åbenbarer sig som magisk omkring os. Er det os der skaber verden, er det fordi den determinerede aktivitet ikke kan realiseres i den faktiske verden, eller det er verden selv, der ikke kan realiseres.

Verden kan fremtræde som en brugsting på en sådan måde, at man ønsker at fremkalde en bestemt forandring -en bestemt virkning. For at opnå denne virkning må man påvirke bestemte komplekse determinerede bestanddele. For at forandre den givne brugsting må man anvende en anden brugsting, der igen må anvendes af en ny brugsting, der viser hen til en ny brugsting. Henvisningerne fortsætter i det <sup>5</sup>uendelige.

Verden kan også fremtræde for bevidstheden som en "ikke-brugstings-totalitet". Med det forstår Sartre foranderlighed uden formidler og i store helheder. Såfremt det er tilfældet, vil verdens egenskaber indvirke direkte på bevidstheden – disse egenskaber er til stede uden afstand. Repræsenterer egenskaberne en fare, eller skal denne "ikke-brugsting-totalitet" bringes på afstand, har bevidstheden kun en mulighed for

---

<sup>4</sup> s.74

<sup>5</sup> s.73



at skabe en total forandring af verden, nemlig ved at skabe den magiske verden. Følelsen er således ikke en forbigående forstyrrelse ude fra. Der er tale om bevidsthedens tilbagevenden til det, den kender så godt, nemlig i den korregerede verden, den magiske verden, hvor følelsernes reaktionsmuligheder bringes i overensstemmelse med denne fiktive verdens handlemuligheder. *Følelsen er således ikke en tilfældighed. Den er en af bevidsthedens eksistensformer -en måde, hvorpå bevidstheden forstår sin "væren- i verden" på.*<sup>6</sup>

Jeg kan altid rette min opmærksomhed mod mine følelser i en refleksiv bevidsthed. Følelserne fremtræder i en bevidsthedsstruktur som bevidsthedsakter, der har en mening for mig. Den fænomenologiske reduktion – epoché – indebærer, at jeg ved at sætte parentes om følelserne opdager, at jeg skaber en magisk verden. Nu vil sætningen være:” Jeg gør ham farlig, fordi jeg er vred ”– eller” jeg gør ham uskadelig, fordi jeg er bange”.

Den ureflekterede umiddelbare følelsesmæssige bevidsthed formulerer sig anderledes: ”Jeg er vred, fordi han er farlig”, eller ”jeg er bange, fordi han er farlig”.

## Min foreløbige konklusion.

Med udgangspunkt i Sartres teori må den foreløbige konklusion på spørgsmålet om, hvorvidt følelser forstyrrer den klare og tydelige erkendelse, være et ja. *Alle følelser påvirker erkendelsen.*

Jeg udleder også af teksten følgende foreløbige konklusioner:

Følelser er et eksistensvilkår. En bevidsthed om noget og en måde at være i verden på.

Følelser er også en impuls til handling som reaktion på noget udefra kommende eller fra en erindring eller fantasi om noget udefra kommende – en måde at tage verden i besiddelse på.

Er handling udelukket skabes en magisk verden, hvor handling er tilpasset ”den magiske verden”. Den magiske verden udebliver, såfremt bevidstheden om situationen indebærer realistiske handlemuligheder.

---

<sup>6</sup> S.84

## **Følelsernes fænomenologi og deres betydning for erkendelsen. Et tilbageblik fra antikkens filosofi til den filosofiske eksistentialisme.**

Sartres to nøglebegreber "min bevidsthed om mine følelser" og "min bevidsthed om verden med mine følelser" vil jeg udvide og omformulere, så jeg i de følgende afsnit har fokus på 'følelser', 'handlemuligheder' og 'situationen'- som jeg oplever den. De tre nøglebegreber er uløseligt knyttet sammen og hvor 'handlemuligheder', er en afledt effekt af følelser og samtidig et vigtigt element i erkendelsen af situationen – og i skabelse af den magiske verden.

Jeg har valgt at skrive om antikkens store filosof Aristoteles, samt om nogle af datidens filosoffer, der også har sat sig varige spor op i vores nutid, nemlig Descartes, Hume, Kant og Søren Kierkegaard. Hvordan fremtræder følelserne og hvilken rolle spillede følelserne for erkendelsen for disse filosoffer? Det vil jeg belyse i de følgende afsnit.

Jeg har endvidere valgt at skrive om Montaigne, fordi jeg synes, han i sit hovedværk *Les Essais* og i sin adfærd er en fin repræsentant for en tid, hvor den anerkendte virkelighedsopfattelse blev erstattet af en ny virkelighedsopfattelse - den nye verden, der åbenbarer sig som "ikke-brugstings-totalitet", for at blive i Sartres sprogbrug. Hvad sker der så med menneskene? Ifølge Sartre, har bevidstheden kun en mulighed, nemlig at skabe den magiske verden, Hvilke følelser og hvilke handlemuligheder er der i den nye verden, og hvordan påvirker det vores erkendelse? Disse spørgsmål vil jeg kort besvare i afsnittet om Montaigne.

**Aristoteles** (384 – 322 f. Kr.) er en af antikkens helt store filosoffer. I sine videnskabelige værker sondrede han mellem det, der ikke kan være anderledes - den teoretiske videnskab dvs. fysikken, matematikken og metafysikken og det, der kan være anderledes, den praktiske videnskab-, og som sigter mod at være vejledende for handlinger dvs. etik og politik. Det er den praktiske videnskab, denne opgave beskæftiger sig med.

For Aristoteles var verden ét sammenhængende system af former, der står i bestemte erkendelige forhold til hinanden. Følelserne lyst og ulyst er reaktioner indbygget i os for at vejlede os. Er påvirkningen god, udløses en lystfølelse, og er påvirkningen ond, udløses en følelse af ulyst. Følelsen er også impuls for personens egen handling. Er handlingen god vil personen opleve en lystfølelse. Er handlingen derimod ond, vil oplevelsen være en følelse af afsky eller ulyst.

”God” skal forstås som ”dygtig”, nemlig at handle i overensstemmelse med naturen og at virkeliggøre de muligheder det enkelte menneske har i sig. Evnen til at handle på denne måde kaldte Aristoteles en dyd. Til enhver situation hørte en bestemt handlemåde. Tapperhed, storsind og selvkontrol er eksempler på dyder, mens fejhed, ødselhed, hovmod og dumdristighed er eksempler på laster.

Hvordan lærer man at handle dydigt? Tapperhed, storsind og selvkontrol er ikke klare og entydige begreber. Hvornår er man tapper, og hvornår er der tale om dumdristighed eller kujonagtig adfærd? Som vejledning anviser Aristoteles *Den gyldne Middelvej* som udtryk for et bevidst valg – en fornuftshandling, der ligger et sted mellem de to polariteter. Den rette handling opøves gennem opdragelse, egne erfaringer og læring fra en vis gammel mand. Menneskets mest karakteristiske evne er fornuften. Ved fornuften kan mennesket erkende verden og forstå sammenhænge i verden.

Aristoteles opfattelse kan trækkes sammen således:

Hvis jeg oplever en lystfølelse i forbindelse med min handling, ja så er handlingen god. Omvendt hvis jeg oplever ulyst ved handlingen, så er det en ond handling.

Hvis jeg i min væren-i verden oplever en påvirkning, der udløser lyst, ja så er det en god påvirkning, og omvendt, hvis jeg oplever ulyst, så er det en ond påvirkning.

Lyst og ulyst er de to følelser, der fortæller om handlingen eller påvirkningen er god eller dårlig, men hvad med situationen? Hvis jeg læser situationen rigtigt og derefter handler rigtigt, ja, så vil jeg opleve lystfølelsen. Hvis jeg læser situationen rigtigt og handler forkert, vil jeg opleve ulyst. Det følger af det forudgående, men hvad nu hvis jeg læser situationen forkert og handler rigtigt, hvad vil jeg så opleve af følelser? Eller hvis jeg læser situationen forkert og handler forkert, hvad vil jeg så opleve af følelser? Jo siger Aristoteles, her kan du ikke stole på dine følelser -det er afgørende at læse situationen rigtig, og det skal du lære ved at bruge din sunde fornuft, og det lærer du dels ved at drage dine erfaringer, dels gennem din opdragelse og endelig ved at lytte til en gammel vis mand.

Når du har lært at aflæse situationen rigtigt, giver dine følelser dig handlemuligheder og her skal du igen bruge din sunde fornuft. Følelsen af lyst i forbindelse med en god handling, kommer ikke før handlingen er udført. Følelsen er en efterfølgende reaktion - en form for efterevaluering. Der er brug for en vejledning for en god handling – inden handlingen udføres. ”Gå ikke til yderligheder, men find den gyldne middelvej i dine handlinger”, siger Aristoteles. Den gyldne middelvej er en god handling og en god handling forudsætter, at du læser situationen rigtigt – så handler du i overensstemmelse med naturen, og du vil opleve en følelse af lyst.

Den magiske verden som Sartre taler om, må Aristoteles også kende. Tænk bare på Æsop's (620 – 560) fabel om ” Rønnebærrene (den fordanskede udgave) er sure, sagde ræven. Den kunne ikke nå dem”. Det er mere usikkert om, Aristoteles forbandt denne evne til at lave om på virkeligheden med Sartres teori om, at den magiske verden dukker op som en konsekvens af manglende handlemuligheder i den reelle verden. Fablet kan også læses således, at Aristoteles ”sunde fornuft” fortæller ræven, at situationen er den, at rønnebærrene sidder så langt oppe, at ræven ikke kan nå dem. Lystpåvirkningen fra rønnebærrene forsvinder derfor og erstattes af en ulystpåvirkning og for at komme af med den følelse, siger ræven til sig selv, at rønnebærrene er sure. Rævens reaktion kan i den forståelse tages til indtægt for Sartres ”frihed til at vælge den verden fra som mennesket er kastet ind i”.

#### **Den foreløbige konklusion.**

Følelser er bevidsthedsakter og en måde at være- i -verden på - et eksistensvilkår. Følelserne **gør** noget- motiverer til handling. Følelsen er en proces – ikke et mål<sup>7</sup>. Erkendelsen af om en handling eller en påvirkning er god eller dårlig, er et samspil mellem følelser og fornuft, hvor følelsen er den endelige dommer over påvirkningen eller handlingens karakter.

#### **De store omvæltningers tid.**

I det 16.århundrede kom de voldsomme erkendelsesmæssige omvæltninger. Galilei (1564 – 1642), Tycho Brahe (1546 – 1601), Kepler (1571 – 1631) og Newton(1642 – 1727) med flere skabte den moderne naturvidenskab.

Den kendsgerning, at solen og ikke jorden er centrum i universet blev mødt med stærke reaktioner. Verden trådte frem på en ny måde – en ny verden. Den katolske kirke stejlede, protesterede og satte derefter ind med vold og magt i ordenes bogstavelige betydning for at bekæmpe det nye verdensbillede. Luther, der i 1521 havde slået sine sætninger op på kirkedøren i Worms, kaldte Kopernikus for et fjols, der blot ønskede at fremstå som en lærd mand, og derfor vendte hele astronomien på hovedet.<sup>8</sup> Luther påberåbte sig Den hellige Skrift som sin dokumentation

Det blev en tid med kirkefejder, hekse- og kætteraftændinger. Angst, vrede og usikkerhed har præget de fleste

---

<sup>7</sup> 7. bog. Afsnit 11 s.185 i Aristoteles *Etikken*

<sup>8</sup> S.39 i Den Europæiske Filosofis Historie. Bind 1.

Hvordan passer Sartres teori om følelser og erkendelse på denne tidsperiode, hvor et helt nyt verdensbillede træder frem som en ”ikke-brugsting-realitet”, for at bruge det Sartreske udtryk? Hvilke handlinger og følelser er knyttet til den nye erkendelse?

**Michel Montaigne (1533 – 1592)**, der i sit livsværk *Les Essais* – et hovedværk i fransk litteratur, også beskrev en erkendelsesteori og en moral filosofi.. ”Kun i forbindelse med vores eget Jeg har vi mulighed for at opnå erkendelse”. Selverkendelse bliver målet for Montaigne. ”Jeg er min bogs emne og jeg skildrer ikke det værende – jeg skildrer forløbet”<sup>9</sup> skriver han i *Les Essais*.

#### Den foreløbige konklusion.

Montaigne, Luther og den katolske kirke reagerer på hver sin måde i god overensstemmelse med Sartres teorier. Luther og den katolske kirke holder fast i det oprindelige verdensbillede. Montaigne reaktion er at vende opmærksomheden fra genstanden og mod sig selv, for at opnå selverkendelse og derigennem den personlige sandhed. Jeg forestiller mig, at følelserne usikkerhed, angst og vrede har været dominerende, og at disse følelser resulterer i, at den ureflekterede bevidsthed har skabt en magisk verden, der er identisk med den oprindelige verden, som kirken kendte så godt og som kirken kunne styre. Montaigne vendte opmærksomheden mod selvet. Her er hans handlemuligheder i overensstemmelse med verden. Erkendelse går gennem selverkendelse.

Fælles for alle tre er, at de skaber en afstand til den nye verdens ”ikke-brugsting-realitet”.

Det nye verdensbillede satte også sine spor i filosofien. Jeg har valgt at sætte fokus på **René Descartes** (1596 - 1650) som eksponent for tiden med den nye naturvidenskab – også fordi jeg ser hans filosofi som en naturlig fortsættelse af Montaigne arbejde med fokus på selvet.

Hele livet igennem arbejdede Descartes med fysikkens love, med matematikken og filosofien. For de fleste er Descartes mest kendt for sit *cogito*-argument – i almindelig tale *cogito ergo sum*. Konklusionen på en erkendelsesproces, hvor alt blev draget i tvivl for netop at finde et udsagn, der utvivlsomt var sandt. For Descartes blev denne jeg-erkendelse det sikre udgangspunkt for al menneskelig erkendelse – en erkendelse, der gendriver skepticismen. Det kan ikke overraske, at denne filosof og videnskabsmand søgte den uanfægtelige sandhed i alt, hvad han foretog sig. Samtiden havde netop vendt op og ned på alt, hvad man indtil da havde anset for sandt. Samtiden

---

<sup>9</sup> S.105 i Blinkenbergs bog om Montaigne.

havde også udviklet nye videnskabelige metoder på naturvidenskabens område med forbløffende resultater. Disse metoder prøvede man også at anvende på områder for menneskelig adfærd, hvor det skulle vise sig ikke at give de samme overbevisende resultater – eller vise sig helt uanvendelige.

Descartes søgte at opstille videnskabelige principper for sikker erkendelse, også når det omfattede moralsk adfærd. Han fik imidlertid aldrig opstillet sådanne erkendelsesprincipper, men udarbejdede nogle foreløbige retningslinjer for god moralsk opførsel. *Følg skik og brug, og lad dig kun lede af de mest mådeholdne anskuelser. Vær bestandig i din handling, og følg strengt den kurs, du har besluttet dig til at følge.* Den tredje og sidste sætning hedder: *Prøv snarere at overvinde dig selv end skæbnen og ændr hellere dine ønsker end at prøve på at ændre verdensordenen*<sup>10</sup>. Med lidt god vilje kan man læse Descartes moralske principper som værende i overensstemmelse med Aristoteles' sunde fornuft. Descartes mangler imidlertid at have et direkte fokus på følelserne. Indirekte ligger der en advarsel om bare at følge sine følelser – følelserne skal undertrykkes, så man f.eks. kan overvinde sig selv.

I sjette meditation kommer Descartes ind på følelsernes eksistens<sup>11</sup>. Han er opmærksom på kroppens eksistens, og at kroppen påvirkes af andre legemer på en behagelig eller ubehagelig måde. Den behagelige følelse er lyst, og den ubehagelige følelse er smerte (I den hidtidige terminologi må "smerte" i denne sammenhæng betyde ulyst eller ubehag). *Der er ligeledes visse kropslige tilbøjeligheder, som han skriver, i form af munterhed, sørgmodighed, vrede og andre lignende affekter.* Endvidere er der en slags begær som sult og tørst. Disse følelser, fornemmelser og behov fremkommer, fordi vi har lært det af naturen, mener Descartes. I jagten på sikker sand erkendelse om menneskelig adfærd, stiller Descartes sig det spørgsmål, om han nu kan stole på disse sansefornemmelser. Han tager eksemplet med fantomsmerter frem, hvor fysisk smerte forekommer at stamme fra det ben, der er amputeret. Han er selv usikker på, om en af hans lemmer nu også gør ondt, selv om han føler smerte i det. Den syge, der føler tørst eller sult, selv om det kun vil gøre sygdommen værre, ser Descartes ligeledes som et eksempel på, at man ikke kan stole på de behov, kroppen melder ud. Konklusionen er, at man ikke kan stole på, at de fornemmelser man mærker, er udtryk for den sande følelsesmæssige erkendelse.

*Jeg er intet andet end en tænkende ting, og jeg har en krop, der har det dårligt, når jeg føler smerte. Disse fornemmelser er intet andet end visse forvirrede tænkemåder ved sindets forening og sammenblanding med kroppen.* Med disse overvejelser opnår Descartes en enhed med krop og sjæl, og han går nu fra en erkendelse af at visse legemer, der med forskellige sanseindtryk

---

<sup>10</sup> S. 102 i Den Europæiske Filosofis Historie

<sup>11</sup> S.123 i Meditationer over den første filosofi.

kommer til ham, udløser en påvirkning på både krop og sind af enten behagelig eller ubehagelig karakter. *Dog kan menneskets natur, som er sammensat af krop og sind, undertiden være bedragerisk. Det menneskelige liv i de enkelte sager er tit forfalden til fejltagelser og man må anerkende svagheden i vor natur.* Sådan afslutter Descartes sine *Meditationer over den første filosofi*.

#### **Den foreløbige konklusion**

Descartes interesserer sig ikke direkte for følelsernes fænomenologi, men for følelsernes sandhedsværdi. Descartes konklusionen er, at den følelsesmæssige erkendelse ikke er en sikker vej til sand overbevisning, og det må vi acceptere som en del af den menneskelige natur – et eksistensvilkår.

Som repræsentant for oplysningstiden (1680 – 1780) har jeg valgt **David Hume (1711 – 1776)**

Hume sætter fokus på sikker viden med en sondring mellem viden om begreber og viden om kendsgerninger. Hume gør opmærksom på, at alle ræsonnementer vedrørende kendsgerninger bygger på årsagsrelationen. Ved hjælp af årsagsrelation er det muligt for os at gå udover vores hukommelse og udover, hvad vi sanser i situationen. Erfaringer, der forudsiger noget om fremtidige iagttagelser, bygger på induktive årsagsslutninger. Logisk set kan vi ikke slutte noget for fremtiden, blot fordi vi har en erfaring og alligevel formoder vi, at der er en forbindelse mellem de aktuelle kendsgerninger og de tidligere kendsgerninger. Hvorfor slutter mennesket fra det hidtidig iagttagende til den forventede iagttagelse, spørger Hume. Hans svar er: Vanen. (I dag ville man sikkert svare: Den statistiske sandsynlighed, men det er en anden historie.) Det er vanen og ikke fornuften, der får os til at forvente denne årsagssammenhæng med oplevelse, vi tidligere har oplevet.

Som alle andre af samtidens filosoffer søger Hume erkendelse gennem sikker viden. For ham er fornuftserkendelse lig med sikker viden og det opnår man kun ved viden om begreber. Viden om kendsgerninger bygger på egen erfaring eller andres angivelige erfaringer. Erfaringsviden kan aldrig være sikker viden og alligevel handler mennesket i tillid til, at tidligere erfaringer kan overføres til den konkrete situation – og i øvrigt regner man med, at de samme erfaringer kan bruges i fremtiden, hvis lignende situationer skulle opstå. Handlingen i situationen er altså ikke styret af fornuften, sådan som Hume definerer begrebet og åbenbart heller ikke styret af erfaringsviden om virkeligheden. Hvad er så den bagvedliggende grund for at handle? Hume svarer: Det er følelserne. Hume

betegner følelser som "et irrationelt princip". *Fornuften må altid være følelsers slave*, skriver han i *Treaties* II, 3, 3.<sup>12</sup>

I tredje bind af *Treaties* behandler Hume moralfilosofien. I moralfilosofien forsøger han, inspireret af Newton, at indføre en eksperimentel metode i form af en introspektiv analyse af bevidsthedsindholdet af egne oplevelser og andres adfærd. Den introspektive analyse skal så være grundlaget for en videnskab om mennesket, hvor han vil påvise, hvilke lovmæssigheder bevidsthedslivet er underkastet<sup>13</sup>. Hume er empirist og han anser bevidsthedsfænomener for at være sanseindtryk eller ideer afledt af sanseindtryk. Til sanseindtryk henregner Hume også fornemmelser og følelser, men ikke behov. Klare og evidente sanseindtryk giver et tydeligt bevidsthedsindhold, medens afledte ideer er mindre klare. Her opstiller Hume et princip, som giver ham en del vanskeligheder i samtiden. Hvis en idé ikke kan henføres til et bestemt sanseindtryk, er ideen sofisteri og bedrag, siger Hume. Syntesen mellem religion og videnskab anså Hume for en fejlslutning, og nu havde han leveret det afgørende og overbevisende argument. Hume formulerede sig ganske forsigtigt i *Treaties*, men reaktionen blev alligevel voldsom i form af modstand og forargelse. Noget tyder på, at han livet igennem, erhvervsmæssigt, blev straffet for denne sondring mellem viden og tro, der jo gjorde kål på a posteriori beviset for Guds eksistens.

I den anden *Inquiry, Inquiry concerning the Principles of Moral* gennemfører Hume en analyse af moralske sætningers natur. Hans udgangspunkt er, at enten hviler moral på følelserne eller også hviler moral på fornuften. Hume spørger: Er det i lighed med påstande, der er sande eller falske, og hvor alle fornuftige forstandsvæsener når frem til samme konklusion, eller er det som bedømmelse af skønhed og hæslighed der, citat: *helt og holdent bygget på menneskeslægtens særlige natur og indretning*<sup>14</sup>?

Hume får adskilt fornuft og følelser med følgende argumentation. En fornuftserkendelse afhænger af om kendsgerninger og udsagn stemmer overens. Her er fokus på kendsgerningerne. En moralsk vurdering af en handling er uafhængig af andre kendsgerninger. Fokus er på konsekvenserne. Et moralsk udsagn kan ikke bevises. Erkendelsesudsagn er deskriptive og moralske udsagn er præskriptive, og man kan aldrig slutte fra "er eller ikke-er" til "bør eller bør ikke".

Moral beror på følelser, er konklusionen, men beror moralen alene på følelser? Hume drager en parallel til skønheden. Når vi møder den naturlige skønhed kommer

---

<sup>12</sup> S. 361 i *Filosofihistorien*.

<sup>13</sup> S. 345 i *Filosofihistorien*

<sup>14</sup> S.156 i *David Hume* Berlingske Filosofi Bibliotek.



følelsen af billigelse og velbehag omgående og udebliver den, vil ingen argumentation kunne fremkalde denne følelse. Drejer det sig om et kunstværk, kan mange forklaringer være nødvendig for at fremkalde den rette følelse af velbehag, ligesom uberettiget velbehag kan korrigeres med de rigtige argumenter. Herfra slutter Hume, at moralsk adfærd hører til den sidstnævnte af slagsen således, at hjælp fra fornuften får en passende indflydelse på følelserne. Fornuftens rolle er at belyse handlingens konsekvenser. Det er et spørgsmål om kendsgerninger, og når disse er fuldt belyst, træder følelserne til og billiger eller misbilliger handlingen.

Humes syn på følelserne adskiller sig fra de hidtidige filosoffer, derved at han giver fornuften en anden rolle i erkendelsesprocessen. Fornuftens rolle er underlagt følelserne, både når det drejer sig om viden om kendsgerninger og om moralske handlinger. Hume påpeger det logisk uholdbare i at slutte fra erfaringer til en ny situation. Fornuftens rolle kobles fra og følelserne tager over.

#### **Den foreløbige konklusion.**

Hume er skeptiker. Der er ingen sikker erkendelse og følelserne dominerer den sunde fornuft, perceptionen og erkendelsen. Hume kalder følelser for "det irrationelle princip". Udtrykket må betyde fornuftens modsætning.

**Immanuel Kant** (1724 – 1804) står for det, man kalder "Kritisisme", der opfattes som en slags brobygger mellem de filosofiske retninger Dogmatismen og Skepticismen.

Hans første hovedværk "*Kritik der reinen Vernunft*" kom i 1781, hvor han i sine analyser afdækker a priori elementet i empiriske dommes gyldighed – det element i dommen som ikke afhænger af erfaring, men er en forudsætning for erfaringen. Kant kalder denne erkendelsesproces for "*den kopernikanske vending*," fordi han vender opmærksomheden fra de erfarede genstande til erfaringen selv. I denne proces tydeliggør Kant, at genstanden altid opfattes i forbindelse med de såkaldte anskuelsesformer - tid og rum, og i forbindelse med de såkaldte forstandsformer f.eks. ting og årsag/virkning. Kant kommer frem til, at der er i alt 12 forstandsformer. Vi kan ikke opfatte genstande, uden det sker i relation til disse anskuelses- og forstandsformer. I vor erfaringserkendelse er der således et a priori element, der gælder uafhængig af det empiriske.

A priori erkendelse er, som nævnt i indledningen, uden påvirkning fra følelser.

I 1788 kom "*Kritik der praktischen Vernunft*", hvor han tager afstand fra den moralfilosofi, der tager udgangspunkt i vore handlinger og i de følelser, der udspringer af behov, tilbøjeligheder og ønsker. Kant søger det almengyldige, ikke det individuelle – det, der er rigtigt for den ene, men ikke for den anden, kan jo ikke være rettesnor for moralske handlinger. Kant spørger: Hvordan er objektiv moral mulig? Er der et a priori element i vores moralopfattelse?

Selv om Kants moralfilosofi helt bevidst går uden om følelsernes betydning, vil jeg kort omtale denne filosofi, fordi andre filosoffer, jeg behandler i opgaven, relaterer følelser til moralske handlinger, og fordi Kant skriver om viljen..

Vore handlinger kan ikke være grundlaget for en moralsk bedømmelse, siger Kant. Skiftende sæder og skikke, skiftende økonomiske forhold og andre omstændigheder gør vurderingen uskarp, og det ender let i den rene relativisme. Det gode, den sunde fornuft eller belønningen i form af en lykkefølelse forkastes alle som noget vilkårligt. Hvilket andet grundlag kan en moralsk vurdering så bygge på? Kant finder, at det afgørende er **viljen** bag handlingen. Man kan ikke forestille sig et moralsk gode uden den gode vilje, siger Kant. Den gode vilje er i sig selv afgørende – ikke konsekvenserne.

Kant forkaster fuldstændig følelsernes betydning, når han opstiller "det kategoriske imperativ" der indebærer, at pligten går forud for alle andre hensyn, sympatier og bevæggrunde. En handling har kun moralsk værdi, hvis den udføres af pligt. Når det er noget, man skal, må det indebære, at det er noget, man kan. Det er ensbetydende med, at man må ejer friheden i sig selv for have muligheden for at vælge pligten. Det kategoriske imperativ siger intet om handlingens indhold eller konsekvenser. Det moralske vurderes alene på den gode vilje, der her er lig med pligten. Når man fjerner alle motiver som hensyn, sympati og bevæggrunde, så er der tilbage kun handlingens almene lovbundethed, der kan tjene som princip. Kant formulerer det således: *Jeg skal ville, at mine maksimer skal blive en almen lov.*" denne sætning er for Kant, den objektive almengyldige regel for moralsk adfærd.

Pligtmæssige viljesbestemte handlinger styres af to tilbøjeligheder. Den ene er det objektive "Du skal" ifølge den almene lov, og den anden er det subjektive: Agtelse for loven – der fører til agtelse for pligten.

Man kan diskutere om det subjektive begreb "agtelse" er et fornuftsbegreb, eller det er en kropslig fornemmelse. Det er min opfattelse, at agtelse i denne sammenhæng ligger tæt op ad begrebet "respekt for". At have respekt for noget immaterielt udløser ingen følelser. Der kommer ingen påvirkning fra det immaterielle. Agtelse kan også betyde, at man bliver mødt med agtelse, når man udfører denne pligtmæssige handling. Her er påvirkningen ude fra og agtelsen udløser en behagelig

kropslig fornemmelse tæt på glæden, men man skal huske på, at Kant ikke accepterer, at en handling er moralsk agtværdig, hvis formålet er at opnå agtelse. Handlingen skal udføres alene, fordi man, som en viljesakt, oplever det som en forpligtelse – en forpligtelse alle andre også skal være bundet af.

Agtelsen går på, som Kant skriver, en agtelse for pligten.

I det moralske ideal ligger respekten for mennesket. Betragt mennesket som et mål aldrig som et middel, lyder sætningen.

#### **Den foreløbige konklusion vedrørende moralfilosofien.**

Følelser spiller ingen rolle i spørgsmålet om erkendelse af moralske handlinger. Pligten, viljen og respekten for den almene lov er elementerne i erkendelsen af en moralsk handling.

I 1790 kom ” *Kritik der Urteilskraft* ”. Igen spørger Kant, om der findes en objektiv, evig og almen gyldig regel – denne gang som målestok for skønheden.

Kant foretager en sondring mellem forskellige former for det, jeg betragter som glæde. Glæden ved det behagelige og glæden ved det gode er efter Kants målestok ikke relevante følelser, når det drejer sig om kunst. Kunst fremkalder en form for velbehag – en glædesfornemmelse, der ikke aktiverer viljen. Kant kalder det ”uinteresseret” velbehag. Vækker glæden ved et smukt maleri lysten til at eje maleriet, ja så skifter oplevelsen af det smukke maleri karakter. Fokus går fra oplevelsen af det smukke til behovstilfredsstillelse for at eje. Ligger ejerskabet udenfor iagttagerens økonomiske muligheder, ja så skifter oplevelsen igen karakter, og fornemmelsen bliver til frustration – ikke nogen rar fornemmelse. Det kan også være, at iagttageren oplever det, som Sartre skriver om nemlig, at begæret skaber den ”magiske” virkelighed, således at maleriet alligevel ikke er så smukt, at det er værd at eje. Uanset hvad der sker, har Kant ret i, at glæden ved skønhed forsvinder, hvis ikke der er tale om en form for ”uinteresseret” velbehag. Det ”uinteresserede” går ikke på maleriets skønhed tværtimod - det går på ”omgivelserne”. Man kan sige, at oplevelsen af skønhed er i fokus, og følelsen er en velbehagelig glæde.

Når Kant siger, at en genstand er skøn, mener han den er skøn for alle. Den æstetiske dom er ikke en subjektiv dom, selv om det ikke kan bevise, at noget er smukt.

Den æstetiske dom indeholder fire dimensioner, sige Kant. I enhver vurdering indgår kvalitet, kvantitet, relation og modalitet.<sup>15</sup>

Kvalitet betyder i denne sammenhæng en refleksiv opmærksomhed på, hvordan personen føler sig påvirket af den genstand personen iagttager. Den følelsesmæssige oplevelse kan være glæde, det kan være afsky, og det kan være ligegyldighed. Er genstanden smuk, er der en stærk påvirkning, der udløser glæde. Er genstanden hæslig udløser påvirkning afsky, og er genstanden intetsigende, er den uden påvirkning – den er ligegyldig. En stærk påvirkning er en stærk påvirkning på alle, og den udløser derfor for alle enten glæde eller afsky, og dommen vil være entydig, enten er genstanden smuk, eller også er genstanden hæslig – og sådan vil den være for alle.

Hvad angår kvantitet i en æstetisk dom, er det Kants påstand, at hvis en person kan glæde sig over en bestemt genstand indebærer det, at den samme genstand også vil udløse glæde hos andre iagttagere, hvis genstanden indeholder en form for objektiv skønhed.

Det relationelle element fremkommer ved, at vi som mennesker har svært ved at værdsætte noget smukt uden at indlægge en form for hensigtsmæssighed i den smukke genstand – en form for resultatet af en viljeshandling, også selv om vi ved, det ikke er tilfældet. En meget smuk blomst i naturen træder således frem for andre blomster, og vi tillægger så blomstens skønhed netop et særlige formål eller mening.

Det fjerde og sidste element i en æstetisk dom er modalitet. Det ser ud, som om, der i den æstetiske dom er et element af uomgængelighed, forstået på den måde, at dommen indeholder en formodning om, at også andre ligeledes vil finde genstanden smuk. ”*Gemeinsinn*” kalder Kant det – i engelsk oversættelse ”public sensibility”. På dansk dækker udtrykket nok ”den almene opfattelse” eller ”den offentlige mening”.

De fire udtryk: ”Stærk påvirkning af alle”, ”objektiv skønhed”, ”hensigtsmæssighed” der fortolkes ind i skønheden og udtrykket ”*Gemeinsinn*” er temmelig upræcise og det er sikkert på denne baggrund, man skal forstå § 56 i ”*Kritik der Urteils kraft*” hvor opstiller Kant en tese og en antitese. Tesen siger, at *en æstetisk dom ikke er baseret på begreber, for hvis den var det, skulle man have en diskussion om disse begreber og på den måde afgøre deres gyldighed ved bevis*. Antitesen lyder således: *Den æstetiske dom må basere sig på begreber, for var det ikke tilfældet, kunne man ikke engang skændes om dem, uanset denne domsforms omskiftelighed. Det ville være at gøre fordring på, at andre skulle billige den*.

Løsningen på denne modstrid mellem de to grundsætninger finder Kant i, at en æstetisk dom er baseret på et ”ubestemt” begreb – et begreb uden teoretisk

---

<sup>15</sup> S.212 ff. German Idealism.

erkendelse, men som er anskueligt og konkret. En anskuelse uden et adækvat begreb kan aldrig blive til en erkendelse.

Det naturskønne besidder den højeste grad af æstetisk fuldkommenhed, siger Kant, og han peger på, at et genis udfoldelser nærmer sig denne fuldkommenhed. Et geni ejer evnen til at fremstille æstetiske værdier. Den æstetiske indbildningskraft lever i dem. Indbildningskraften gør det muligt at tænke meget uden at tænke en bestemt tanke, og geniet fremtræder med samme oprigtighed som et stykke natur. Skønhedsindtrykket er et harmonisk og frit samspil mellem sanserne og forstanden – det kalder Kant en subjektiv hensigtsmæssighed. Det hensigtsmæssige henviser til, at det skønne bringer sindet i harmonisk samspil med det, man kan kalde de æstetiske værdier.

#### **Den foreløbige konklusion vedrørende æstetik.**

Konklusionen på Kants æstetik - det skønne - må være, at der ikke er nogen teoretisk erkendelse i den æstetiske erfaring. Den æstetiske dom udtrykker en form for nydelse uden anden intention end at nyde oplevelsen af genstandens skønhed. Oplevelsen af noget smukt er ganske vist individuel, men det er en oplevelse, man deler med andre, fordi det smukke er alment, konkret og anskueligt. "Det smukke" er det som erkendes ved, at genstandens skønhed gennem perceptionen nødvendigvis fremkalder en følelse af velbehag.

I min terminologi vil jeg kalde det glæde i sin reneste form. Sanseoplevelsens skønhed skaber en uundgåelig følelse af glæde uden viljespåvirkning, og hvor fokus alene er på genstandens skønhed og følelsen af velbehag.

Følelse af velbehag er erkendelsen af skønhed i naturen eller i et kunstværk.

Den sidste filosof jeg har valgt, falder – som Montaigne – lidt udenfor kredsen af traditionelle filosoffer. Han er teolog, og i næsten alt hvad han skriver, indgår følelserne som et vigtigt element. Følelser, valget og erkendelsen er uadskillelige hovedelementer i meget af hans eksistensfilosofi.

**Søren Aabye Kierkegaard (1813 – 1855)** er optaget af menneskets eksistensvilkår og i hans erkendelsesfilosofi, sådan som jeg ser det, indgår følelserne som motivation til at vælge. Valget er det afgørende - at vælge nydelsen, at vælge forpligtelsen eller at vælge sig selv for på den måde at tage det ansvar på sig, som er givet af Gud. Kierkegaards kristendomsopfattelse går igennem alt, hvad han skriver.

Af pladsmæssige grunde har jeg valgt kun at behandle et af Kierkegaards hovedværker *Enten – Eller* der udkom i 1842.

Bogen indledes med, at et hemmeligholdt bundt breve og dagbogsnotater på forunderlig vis dukker op i et gammelt møbel ejet af *Viktor Eremita*. Papirerne er i to bunker. Den ene bunke er optegnelser fra en flygtig livsnyder - en æstetiker, der har skrevet en række større eller mindre æstetiske afhandlinger. Den anden bunke er to store og en mindre undersøgelse, alle af etisk indhold og i brevform, stilet til forfatteren af de æstetiske afhandlinger. Viktor Eremita beslutter sig for at udgive brevene og notaterne. For nemhed skyld kalder han personerne for A og B, og alt hvad vi ved om de to hovedpersoner er, at etikeren B, hedder Wilhelm og er retsassessor, og at brevene er til A - æstetiker, der er en ung selvcentreret og uempatisk ungersvend. B's breve omhandler henholdsvis ægteskabet som æstetisk og etisk institution og om den enkelte personligheds udvikling fra det æstetiske til det etiske - fra det sanselige og øjeblikstilfredsstillende til det ansvarlige og forpligtende. Første del af *Enten – Eller* indeholder A's papirer og anden del indeholder B's breve til A og B's papirer.

Søren Kierkegaard siger, at hans metode er den sokratiske, hvor budskabet er pakket ind i modspørgsmål, ironiske bemærkninger og en tilsyneladende forståelse for spørgerens første ufyldstgørende svar på sine egne spørgsmål. Formålet er at lede spørgeren hen til den rette selverkendelse og således, at spørgeren selv finder frem til det rette svar på egne spørgsmål. Jeg synes ikke metoderne er helt sammenlignelige, nok fordi Sokrates viser sin metode i dialogform, medens Kierkegaard skriver i en form for enetale i brevene og i dagbogsnotaterne. Fælles for dem er, at budskabet må læseren - og samtalepartneren hos Sokrates - selv udlede af teksten/samtalen.

Hvad er det for følelser Kierkegaard hovedsageligt beskæftiger sig med, hvordan kommer de til udtryk, og hvordan påvirker de erkendelsen?

I *Enten – Eller* fremhæver Kierkegaard tre stadiet i livet. Det æstetiske, det etiske og det religiøse. Kierkegaard bruger udtrykket "det æstetiske" i ordets græske betydning *aisthesis det sanselige*, forstået som det sanseligt nydelsesfulde. Som verbum betyder det at sanse, at føle og at fornemme.

I *Forførelserens dagbog* benytter Kierkegaard den teknik, at han i et indledende afsnit pirrer læserens nysgerrighed ved, at han lader bogens udgiver give sin mening til kende om dagbogsnotaterne, ligesom han lader den ulykkelige og vrede Cordelia komme til orde i nogle hjerteskrærende afskedsbreve til den svigefulde Johannes. Al sympati ligger nu på forhånd hos Cordelia, og al fordømmelse ligger hos Johannes. Læserens vrede må forventes at stige, efterhånden som tølperen Johannes folder sig ud i forstillelse, falske venskaber og det ultimative svigt.

Hvad er det for en følelse, Kierkegaard vil vise sin læser? For mig er det selvforagten. Johannes foragtelige handlinger får omverden til at møde ham med vrede og

foragt, så han på denne måde bliver bekræftet i, at han er en ringeagtet person. I egen indbildning har Johannes fokus på nydelsen og bekræftelsen, og så længe det er hans fokus ændrer han ikke adfærd. Uansvarligheden oplever han som en frihed. Selvforagten forvrænger hans virkelighedsopfattelse – i både hvad han føler, og hvad han tænker om sig selv og tænker om sine handlinger. Selvforagten lukker Johannes af for, ved en indbildt glæde og nydelse. I hans virkelighed bliver den unge kvinde et bytte, der skal nedlægges, så han kan få tilfredsstillet sit behov for bekræftelse. Både følelse og virkelighed bliver manipuleret fra noget frastødende og ubehageligt til noget spændende og nydelsesfuldt gennem den magiske verden.

Assessor Vilhelm kommer nu på banen med sine belærende breve. Det første brev starter med ordene ”Min Ven” og har overskriften ”Ægteskabets æstetiske gyldighed”. Brevet er både en opsang til vennens overfladiske livsførelse og en hyldest til ægteskabet. Assessor Vilhelm er ikke blind for den æstetiske nydelse i elskoven og han er heller ikke blind for, at den elskede hustrus morgenudseende langsomt op ad dagen forvandles til skønhed og attrå. Det lykkes assessor Vilhelm ved at understrege betydningen af fortrolighed og åbenhed i ægteskabet at nå frem til den for etikeren så betydningsfulde pligt. Pligten er for etikeren, hvad lysten er for æstetikerens<sup>16</sup>. For æstetikerens er pligten kærlighedens fjende. Det er en misforståelse, understreger assessor Vilhelm, der ad lange omveje når frem til den konklusion, uanset det er etikken, der sætter pligten, så er det kærligheden, der sætter lidenskaben og den kommer pligten i forkøbet og ophæver den.

Det næste brev har overskriften ”Ligevægten mellem det æstetiske og det etiske i personlighedens udarbejdelse”. Brevet starter igen med ”Min ven” og går straks i gang med belærende formaninger. Mange temaer berøres i brevet. Jeg har valgt at sætte fokus på ”Valget”<sup>17</sup> og ”Valgets øjeblik”, hvor jeget vælger sig selv eller rettere, hvor det modtager sig selv. Assessor Vilhelm fortsætter: ”Da har sjælen set det højeste, hvad intet dødeligt øje kan se og som aldrig kan glemmes, da modtager personligheden det ridderslag, der adler den for en evighed. Han bliver ikke en anden end han var før, men han bliver sig selv.”

Valget står mellem at vælge eller ikke-vælge. Valget er et absolut valg. At vælge sig selv er at acceptere og tage på sig, den personlighed man er – at tage ansvar.

Æstetikerens livsanskuelse er fortvivlelsen, fortsætter assessoren i sit brev. *Livet er forfængelighed, det ved du godt og du har haft din måde at søge at hjælpe dig på. For dig er der endnu ingen aktuel fortvivlelse, men den er i din tanke. Ser du, min unge ven, dette liv er fortvivlelse, skjul det for andre, for dig selv kan du ikke skjule det, det er fortvivlelse. Valget går gennem fortvivlelse.*

---

<sup>16</sup> S:137 ff. bind II Gyldendal Paperback

<sup>17</sup> S.166 ff.

Vejen væk fra æstetikerens illusioner til en etisk livsanskuelse går gennem fortvivlelsen.

Det er ikke sådan, at assessor Vilhelm kan love sin unge ven, at blot han bliver etiker, så forsvinder fortvivlelsen. Forfængeligheden og forgængeligheden følger med. Hvor æstetikereren forfølger forfængeligheden og lysten, forfølger etikeren forfængeligheden og pligten. Begge havner i fortvivlelsen og begge havner i valget - det absolutte valg at tage på sig den person, man nu engang er.

For Kierkegaard er endemålet at tage sit liv og sit ansvar på sig og derfra når man det tredje stadie på livets vej, hvor man kan møde det guddommelige.

Kierkegaard beskriver den personlige udvikling, hvor endemålet er, at man som noget definitivt vælger sig selv, og at man i sit valg er ansvarlig. Vejen til dette endemål går gennem fortvivlelsen. For æstetikereren ved at erkende, at livet er en tom jagt på fornøjelse og adspredelse og for etikeren ved at erkende, at den megen ansvarlighed kun dækker over behovet for anerkendelse fra andre. Fortvivlelsen er det "brændstof" der skal til for at gennemføre "forvandlingen" – nemlig at blive den man er.

#### **Foreløbig konklusion.**

I *Forførerens dagbog* kommer den nye erkendelse først, så kommer følelsen af fortvivlelse, og derefter kommer det definitive valg og den endelige accept af ansvar og en erkendelse af, at man er den man er.

Sagt på en anden måde: Følelsen af forfængelighed skaber den magiske verden. Efter forfængeligheden kommer fortvivlelsen og valget. Nu kommer den reelle verden til syne. I den verden er du dig selv. Du tager ansvar for det liv, du har fået af gud, og du behøver aldrig mere en magisk verden.

#### **Afsluttende betragtninger og konklusion.**

Lad mig starte med at besvare spørgsmålet om, hvorvidt følelserne forstyrrer den klare og tydelige erkendelse.

Hvis erkendelse alene skal forstås som sikker sand overbevisning, er svaret Nej. Naturvidenskabens resultater og følelser har ikke meget med hinanden at gøre – og dog.

Hvis jeg er overbevist om, at noget er sandt, så har jeg en rolig fornemmelse i kroppen – en følelse af velbehag. Omvendt, hvis jeg ikke er sikker i min overbevisning, giver kroppen også et signal – denne gang med ubehag og uro. Den katolske kirkes reaktion på de nye tider i det 16. århundrede er et eksempel på en sådan reaktion, hvor de bekæmpede denne uro og ubehag med bandlysninger og bål og brand, samtidig med de holdt fast i jorden



som centrum for universet. Der kom først ro på, da kirken accepterede den "nye" virkelighed.

Følelserne ro-uro eller lyst-ulyst er i min udlægning af begrebet "sikker sand overbevisning" et indicium for, om dommen er sand eller falsk.

Et indicium er naturligvis ikke nok. Dommen skal også være sand. Et empirisk bevis er et empirisk bevis – og intet andet. Logik og matematik på samme måde. Erkendelse alene i kraft af tankevirkosomhed har ikke brug for følelsernes målestok som bevis. Er der en uro i kroppen efter en bevisførelse, er spørgsmålet, om der nu også er en overbevisning om resultatets sandhedsværdi – og så er det en god idé at tjekke resultatet igen og fortsætte til overbevisning giver ro i kroppen.

Har filosofferne set bort fra det menneskelige følelsesliv i deres erkendelsesstræben og stræben efter at erkende, som Villy Sørensen hævder?

Det er min opfattelse, at jeg i opgaven viser det modsatte.

Hume er nok den mest konsekvente. Han mener at både perception og fornuft er underlagt følelserne i enhver form for erkendelse, der ikke vedrører viden om begreber. Descartes fokus på den følelsesmæssige erkendelse resulterer i, at han konstaterer, at følelser i sig selv ikke har en sandhedsværdi, man kan stole på. Det må vi acceptere som et eksistensvilkår i den menneskelige natur, siger han.

Aristoteles og Kant har fokus på de områder, hvor følelserne kan spille en afgørende rolle i erkendelsesprocessen, nemlig i etikken og æstetikken.

Aristoteles er mest overbevisende i sin etik efter min opfattelse, idet han peger på samspillet mellem den sunde fornuft og følelserne, hvor fornuften baserer sig på erfaringer og lærdom fra andre, og hvor følelserne i forbindelse med viljesakten skal være den gyldne middelvej. For mange følelser og for stor vilje til at handle giver f.eks. dumdristighed, medens følelser uden vilje tilsvarende giver kujonagtig adfærd.

Kant har på sin indirekte måde også fokus på følelserne. Følelser er individuelle og kan ikke bruges som vejledning for andre, er hans udgangspunkt, og derfor ønsker han at finde objektive almene kriterier for, hvornår en handling er moralsk rigtig, og hvornår en genstand eller natur er smuk. Morallæren bliver, efter min opfattelse, så rigid, at den næppe siger det moderne menneske noget. Alene at se på den gode vilje uden hensyn til konsekvenserne og alene at se på den ufravigelige pligt og respekt for en almene lov, hvis indhold, det er svært at forestille sig, gør denne morallære svær – eller umulig at praktisere.

Kants æstetik bygger på nogle almene betragtninger over den menneskelige natur, når vi oplever noget smukt. Det er svært at gøre subjektive oplevelser til noget alment, men det er min opfattelse, at Kants fire kriterier for, hvornår genstanden eller naturen er smuk, er det tætteste man kan komme på at almengøre det individuelle. Kants andet kriterium for en æstetisk dom – den 'objektive' skønhed, forekommer mig dog at være lidt af en cirkelslutning, hvor han som kriterium for beviset, bruger beviset som argument.

Fælles for alle filosofferne er den erkendelse, at en følelse af velbehag eller lyst er udtryk for noget godt - en god handling eller en god påvirkning i overensstemmelse med naturen. Omvendt er en følelse af ulyst eller ubehag udtryk for en ond handling eller en dårlig påvirkning. Her er processen perception og følelse og dernæst følelse og erkendelse. Følelsen og erkendelsen er hinandens nødvendige forudsætninger.

Jeg har gemt Søren Kierkegaard til sidst. For ham er følelser det altdominerende. Regine skal ikke udsættes for skammen ved en hævet forlovelse, det tomme forfængelige liv udløser fortvivlelse og skyldfølelse og bodsgang er to uadskillelige størrelser. Når man opdager, at forfængelighed og tomhed er indholdet i tilværelsen, gribes man af fortvivlelse og derfra tvinges man til at vælge sig selv, og tage ansvar for det liv Gud har givet en. Valget udløser den rene fryd. Det er usikkert, om erkendelse kommer før følelsen, men viljen til handling kommer umiddelbart efter følelse.

Kierkegaard er uden tvivl den filosof, der har mest fokus på følelserne, og det er nok på den baggrund, man skal læse Villy Sørensens forord til *Begreber Angest*.

Sartres teori om følelsernes fænomenologi og funktion er sandsynliggjort gennem de eksempler, jeg har vist i opgaven. Adoptivmoderen, den katolske kirke, Luther og Montaigne opfører sig helt i overensstemmelse med den forudskikkede teori.

Spørgsmålet er ,om Sartre har fået det hele med.?

Spørgsmålet er også om den første verden er den reelle virkelighed og om ikke den magiske verden også er den reelle virkelighed – en virkelighed hvor følelserne skaber nye handlemuligheder?

Jeg vil besvare spørgsmålet om totaliteten først og i besvarelsen lægge Sartres forståelse af den magiske verden til grund.

Følelser med vilje til handling må dække udtrykket: *Følelsen er en bestemt måde, hvorpå man kan sætte sig i besiddelse af verden*. Det er også her den magiske verden opstår – når handlemuligheder ikke svarer til den virkelige verdens reelle muligheder. Man kan diskutere

om forelskelse også er en følelse med vilje til handling, men at den skaber en magisk verden, er uden for enhver tvivl.

I en reflektiv bevidsthed fremtræder følelserne i en bevidsthedsstruktur som bevidsthedsakter, der har en mening for personen. Personen er i- verden- med denne følelse, der samtidig er en efterfølgende vurdering af, om påvirkningen eller handlingen er god eller dårlig.

Følelser uden vilje til handling kan f.eks. være opgiveness eller håbløshed. Disse følelser opstår, når ”det er verden selv, der åbenbarer sig for os som den magiske verden”, som Sartre skriver. Her er den magiske verden udtryk for den manglende vilje til handling. Den magiske verden er håbløshedens verden. Denne magiske verden vil forsvinde sammen med håbløsheden, når en ny følelse melder sig sammen med viljen til handling. Den magiske verden erstattet af en ny magisk verden eller af den reelle verden, alt efter om hvordan handlemulighederne er i den reelle verden, eller er i den magiske verden.

Følelsen kan også være det, Kant skriver om – det uinteresserede velbehag, hvor verden fremtræder som en ”ikke-brugstings-totalitet”. Her vil verdens egenskaber indvirke direkte på bevidstheden som en nydelse eller en afsky. Egenskaberne er til stede uden afstand. Da skønhedens egenskaber ikke repræsenterer noget farligt, er der ikke er noget ønske om at bringe det på afstand, så derfor er det bare om at læne sig tilbage og nyde henrykkelsen og velbehaget over det skønne. Fremtræder denne ”ikke-brugsting-totalitet” med en påvirkning, der vækker afsky, er bevidsthedens eneste mulighed at bringe afstand for bevidstheden til ”ikke-brugsting-totaliteten” gennem den magiske verden.

Sartre har tilsyneladende fået alle tænkelige situationer med i sin teori om følelsernes fænomenologi.

Den næste spørgsmålet er, om kun den første verden er den reelle virkelighed, eller om den magiske verden i visse situationer ikke også er den reelle virkelighed?

Den magiske verden opstår, når følelser og handlemulighederne i den reelle verden ikke slår til, siger Sartre. Den magiske verden er skabt af følelserne og her er handlemulighederne reelle. Der må være situationer, hvor man med lige så stor ret kan hævde, at den første verden er første indtryk, og at den magiske verden er det reviderede andet indtryk under henvisning til nye muligheder for at handle. Det reviderede indtryk er i denne terminologi også den reelle verden. Følelsernes funktion er her at revurdere situationen, så der skabes nye handlemuligheder i den reelle verden.

Når det drejer sig om den magiske verden er det, efter min opfattelse, rigtigt at udtrykke, at den magiske verden opstår, når handlemuligheder i den reelle verden er helt udelukket. De manglende handlemuligheder i den reelle verden svarer til handlemulighederne i den magiske verden. Handlemulighederne er de samme, men virkelighedsopfattelsen er ændret. Det er også nogenlunde sådan Sartre beskriver forvandlingen til den magiske verden, men jeg mangler den funktion, følelserne også har, hvor de skaber nye handlemuligheder i den reelle verden. Når det sker, er der ikke brug for den magiske verden.

Følelserne ikke bare forvandler verden. Følelserne skaber også handlemuligheder i den reelle verden. Kierkegaards fortvivlelse er et sådan eksempel.

Følelser er et eksistensvilkår. Den er en af bevidsthedens eksistensformer – en måde, hvorpå bevidstheden forstår sin "væren-i-verden" på.

Såfremt man burger den systematik, der er angivet i Robert Sokolowskis "*Introduction to Phenomenology*" beskrives følelserne på følgende måde:

Perceptionen foranlediger en meningsfuld oplevelse for personen. Oplevelsen er bevidsthed om noget i en social sammenhæng - i verden. Oplevelsen er præget af personens erfaring, personens kropslige position, den tidslige struktur og bevidstheden om perceptionens ufuldstændighed. Oplevelsen er personens væren-i verden, og herfra vender bevidsthedsprocessen tilbage -indad og resulterer i den følelsesmæssige oplevelse.

Det forekommer mig, at ovenstående også er dækkende for Sartres opfattelse.

Husserl sondrer mellem "Gemüt", der relaterer sig til en form for evaluering, og "Gefühl" der er intentionel og motiverende. Begge typer af følelser indgår i opgavens enkeltdele. "Gemüt" i forbindelse med f.eks. etikken og "Gefühl" i forbindelse med "sætte sig i besiddelse af verden"

Det er min opfattelse, at Sartres teori omfatter begge begreber.

## Konklusion.

Følelser er et eksistensvilkår. Følelser farver vores oplevelser – vor erkendelse, følelser *gør* noget. De skaber en magisk verden, og de skaber handlemuligheder. Der er to typer af følelser. De intentionelle og de evaluerende følelser eller som Sartre udtrykker det "en bestemt måde at sætte sig i besiddelse af verden på" og "en væren i verden på". De intentionelle følelser retter sig mod genstande, og de motiverer til handling. De

intentionelle følelser påvirker vores virkelighedsopfattelse i retning mod de af følelserne motiverende handlinger. De evaluerende følelser giver som en første bevidsthed svaret på, om en handling eller en påvirkning er god eller dårlig, og om kunst eller natur er smuk eller afskyelig.

Fra Aristoteles til Søren Kierkegaard har alle filosoffer været opmærksom på følelsernes betydning for erkendelsen.

Følelser fremtræder for den enkelte som bevidsthedsakter og for andre som en måde pågældende er i-verden på. Følelser påvirker vores virkelighedsopfattelse og vore handlemuligheder..

Jeg har således beskrevet følelsernes fænomenologi og påvist en sammenhæng mellem følelser og erkendelse lige som jeg har besvaret de i opgaven stillede spørgsmål.

## Litteraturliste.

- Aristoteles. (2007) *Etikken*. København. Det lille Forlag. 271 sider
- Descartes, René(2006) *Meditationer over den første filosofi*. København. Det lille Forlag.139 sider.
- Husserl, Edmund. (1982). *Ideas pertaining to a pure phenomenology and to a phenomenological philosophy*. The Hague. Martinus Nijhoff Publishers.  
270 sider
- Kierkegaard, Søren (1995)Samlede Værker. Udvalgte afsnit: Bind 4: *Pælen i Kjødet* . ( side 290 – 307. 17 sider)*Kjærlighedens Gjerninger*. Bind 11 & 12.(369 sider) *Begrebet Angest*.(side 101 – 141. 40 sider) Bind 5 & 6 samt *Enten- Eller*. Bind 2 & 3. (til side 45 & 279 – 411. 177 sider)København. Gyldendals Bogklub.
- O'Connor, Brian & Mohr, Georg (Edited )(2006)*German Idealism*. Kap. 1 til 6.Edinburgh. University Press. 281 sider.
- Sartre, Jean- Paul.(1994) *Skitse til en teori om følelser*. København. Hans Reitzels Forlag. 88 sider
- Sokolowski, Robert (2008) *Introduction to Phenomenology*. New York. Cambridge University Press

## Anden anvendt litteratur.

Blinkenberg, Andreas (1970) *Montaigne*. København. Gyldendal.

Christensen, Niels Egmont.(red.) (1966) *David Hume*. København. Det Berlingske Bogtrykkeri.

Gallagher, Shaun & Zahavi, Dan.(2010) *Bevidsthedens fænomenologi*. København. Gyldendal.

Hartnack, Justus & Sløk, Johannes.(1988) *KANT*. København. Forlaget Lina

Koch, Carl Henrik (2007) *Den Europæiske Filosofis Historie*. København. Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck.

Moran, Dermot & Cohen, Joseph (2012) *The Husserl Dictionary*. London. Continuum.

## Abstract.

The Phenomenology of Emotions and their influence on acknowledgment – from Aristotle to Kierkegaard.

Emotions are a condition of life. Emotion gives color to the way we acknowledge our behavior and how we see the world. If I'm in bad mood the sky is gray if I'm in love the sun is shining all the time. Emotions create a magical world if the possibilities to act in the real world are not sustainable. The magical world and the possibilities are now equal to each other - and we can act.

There are two groups of emotions.

The first group of Emotions involves a kind of evaluation. We welcome or avoid something and the feeling connected to this is a kind of self-awareness. What we like we welcome and what we dislike we avoid.

The second group of Emotions is intentional and motivational. They are directed at or about something. These feelings motivate us to action, but they do not control our will and reason completely.

**Aristotle** (384-322 b C.) saw the feelings as a signal from the body – a kind of evaluation of something good or something bad. If the signal in the body was a feeling of joy, happiness or lust then the act or the influence was a good one and in harmony with the nature – and the opposite if the feeling was disgust or something like that. To act in good way you couldn't just trust the feelings. You need to be aware of the total situation – to be reasonable. Good reason and good feelings are the right way -the middle way – of acting in every situation. Too much and too little will always be wrong.

**Descartes** (1596-1659 a C.) asked himself what he can be absolutely sure of. What can I trust as the real truth? He is well known for the sentence “cogito ergo sum”. He tried to find the true recognition of feelings but realized it was not possible. His example was feeling pain in a leg that wasn't there anymore – it was amputated. His conclusion was you can't trust the feelings – and this is a part of the human nature.

**David Hume** (1711-1776). Hume made a distinction between knowledge about ideas and knowledge about facts. Knowledge about facts will always be based on induction and relation between reasons. Logically we can't say anything about the present situation using our memory and experience. The conclusion is there are no sure acknowledgements in anything about facts and the feelings (you can't trust) dominate the good reason and perception.

**Immanuel Kant** (1724 – 1804) Kant is an exponent for what is called Criticism and he is avoiding feelings in all his philosophy except for how to understand the nature or a piece of art are beautiful - his theory of aesthetic.

His theory about ethics is described in “*Kritik der praktischen Vernunft*”. For Kant it is important that the purpose behind the action must be a good one. He doesn't care about the consequences - the good will is all, and you have to act as a duty if the situation is falling under what he calls a general law, which everybody has to obey. To obey the general law everyone has to follow as an obligation. Kant calls it the categorical imperative.

In” *Kritik der Urteilskraft*” he is describing how to find out if something is beautiful in general terms. He says there must be four dimensions – quality, quantity, relation and modality.

About quantity he says the more intense the beauty or the repulsiveness of the nature or a piece of art the stronger will be the feeling – for everyone. This is a kind of reflective awareness. If it's a good and strong feeling – then is it beautiful for all.

About quality Kant says if a certain piece of art or nature contains a kind of objective beauty everybody will feel this kind of happiness.

The rational element comes in mind when people look at something beautiful. Although we know it is not so we think there must be some kind of meaning in connection to the beauty. The beauty of a flower must have some kind of purpose – that's why it is so beautiful.

The last element is modality. It means there is a kind of public sensitivity. We assume everybody can see the beauty.

Finally Kant underlines that this feeling that comes from beauty must be without any other interest than a relaxing detached joy. Certainly if you want to buy the painting the feeling of beauty disappears.

The last philosopher is **Søren Kierkegaard**. For him almost everything is about emotions. In his novel "*Enten- Eller*" he is writing about two men. The first one is a young man who lives an immoral empty life where he only is looking for pleasure. Women for example are only objects for his sexual desire. The other man is older. He has focus on duty in life and he is writing two letters to the young one about his meaningless life and how he has to change his life. He says "you know already you have a life without meaning. You will realize this and come to a kind of desperation. This desperation will give you the energy to change – first from pleasure to duty and then you will take responsibility for your life – you will become the one you are – and you will face your God. Whatever you focus on pleasure or duty (for everybody else but you) this is a kind of vanity. Vanity gives an empty life and only when you let this go and are the one you are you will find peace and happiness.

I can conclude that from Aristotle to Søren Kierkegaard they all have been aware of the connection between emotions and acknowledgment. Sometimes it is the same and sometimes the feeling has a strong influence on the acknowledgment.